

8. Красовская О.В. Неузальное словообразование в современной детской литературе: Дис... канд. филол. наук: 10.02.01 / РАН; Институт русского языка им. В.В.Виноградова. – М., 1997. – 248 л.
9. Кровицька О. Назви осіб в українській мовній традиції XVI-XVIIIст.: Семантика і словотвір / НАН України; Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича. – Л., 2002. – 213 с.
10. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
11. Мишутина А. Параметры языковой картины мира И.Бродского в русле лексического и деривационного анализа // Словообразование и номинативная деривация в славянских языках: Материалы VI Международной науч. конф., Гродно, 28-29 мая 1998 г.: В 2 ч. / Гродненский гос. ун-т им. Я. Купалы; Отв. ред.: С. А. Емельянова. – Гродно, 1998. – Ч. 1. – С. 36-40.
12. НСРЯ – Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. – М.: Рус. яз., 2001. – Т. 1: А - О.
13. Приймак О.О. Відномастичний словотвір у сфері термінології та номенклатури (на матеріалі кулінарної лексики): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Х., 2003. – 16 с.
14. Соколова С.О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові / НАН України; Інститут української мови. – К.: Наукова думка, 2003. – 283 с.
15. Стишов О.А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінці ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації): Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.01 / НАН України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К., 2003. – 35 с.
16. Шпілько І.М. Словотвір ад'ектонімів у сучасній словацькій літературній мові: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.03 / НАН України; Інститут української мови. – К., 2003. – 20 с.
17. Штанденко У.М. Відіменний суфіксальний словотвір дієслів у староукраїнській мові XIV- XVIII ст.: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України; Інститут української мови. – К., 2003. – 20 с.
18. Шумицька Г.В. Словотвір апелятивних іменників у північнолемківських говірках української мови: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ужгородський національний ун-т. – Ужгород, 2001. – 19 с.

Климова П.І.

Запорізький національний університет

СУРЯДНО-ПІДРЯДНИЙ ПОЛІНОМ ЯК РІЗНОВИД СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У мовленні, сутність якого, на думку А. Сеше, полягає у здатності “виражати стільки конкретних думок, скільки може придумати людина, і з усіма відтінками почуття, якими супроводжуються ці думки” [9, 24], вживаються висловлення, різноманітні за своєю структурою, семантикою та прагматичними настановами. Звернувшись до сфери мови, – царини, де панують реченнєві структури, стає зрозумілим, що для передачі плину думок, у багатьох випадках використовується складне речення, яке своєму продукуванню завдячує здатності розуму “охоплювати більше понять в акті аналізу і синтезу, ніж просте речення” [там само, 46].

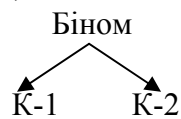
Протягом попередніх сторіч дослідження речення, до складу якого входило більше трьох предикативних одиниць, мало фрагментарний характер. Основний дослідницький інтерес концентрувався навколо мінімального складного речення. Широке використання складних речень зі структурою, в яку входять більше трьох предикативних одиниць, зумовило необхідність детального вивчення таких конструкцій, виявлення їх місця в таксономії складного речення, встановлення особливостей їх структури та семантики. Вивченню цього феномену присвячені численні праці в русистичі (Г. Ф. Калашникова [3; 4], Г. Ф. Гаврилова [2], В. А. Белошапкова [1], Г. П. Уханов [12; 13], О. Г. Усманова [11]), в україністиці (К. Ф. Шульжук [14]), в іспаністиці (Н. М. Корбозерова [5; 6]) тощо.

У германістиці цей тип речень не став ще об'єктом спеціальних досліджень. Саме тому об'єктом нашої уваги виступають складні речення сучасної німецької мови, структура яких складається з трьох головних та одного підрядного.

Мета цієї статті полягає у структурно-семантичному описі полікомпонентного складного речення, а **завданнями** – дати визначення поняттю “сурядно-підрядний поліном”, встановити його роль і місце в загальній таксономії речення та зафіксувати основні його характеристики.

При описі структурно-семантичної типології складного речення в більшості випадків виокремлюють групу складного елементарного речення, до якої відносять конструкції, утворені двома предикативними одиницями та поєднані сполучниковим (сурядним, підрядним) чи безсполучниковим зв'язком. Інші складні речення відносять до групи поліпредикативних (багаточленних, багатокомпонентних), тобто таких, що утворені декількома предикативними одиницями.

Не викликає сумніву, що кожне складне речення має бінарну структуру. Запозичений із математики термін “біном”, де він розуміється як “двочлен – алгебраїчне вираження, що представляє собою суму або різницю двох одночленів” [10, 81], увійшов і до лінгвістики [8]. Бінарна структура, поєднуючи кон'юнкти (частини складносурядного речення, К) чи суб'юнкти (частини складнопідрядного речення, С) незалежно від їх кількості в ланцюгу, залишається завжди незмінною, що дає змогу існувати саме цій парі та додавати до останнього кон'юнкта чи суб'юнкта інші, утворюючи при цьому нові біноми. Пор.: (1) “*Dann nimmt sie flüchtenden Kaufleuten und Politikern die mitgeführte Barschaft ab, sie kann die Beute sogar schon beziffern*” (Spiegel 1999-1); (2) “*Wo Musik ist, kann das Leben nicht so schlimm sein*” (Stern 1999-4).

Поняття “біном” не було єдиним, запозиченим із природничих наук. Термін “поліном” також тривалий час мав відношення тільки до математики, де він позначав “багаточлен – алгебраїчне вираження, що складається з декількох одночленів, поєднаних між собою знаками складання або віднімання” [10, 398] або навіть “математичну функцію, в якій виявляються позитивні ступені та основні арифметичні дії” [15, 2401]. Термін “поліном”, уперше введений Н. М. Корбозеровою [5], вважається синонімічним такому суто лінгвістичному терміну, як полісиндетон. Останній розуміється як багатосполучниковість [10, 399], тобто такий вид зв'язку, що є характерним саме для складносурядних речень. Терміни “паратак西斯”, що позначає сурядність [10, 371], та “складносурядне речення” є абсолютними синонімами, тобто взаємозамінними в будь-якому контексті. У словнику Т. Левандовського зазначено, що окремі речення у складі паратак西斯у залишаються лише структурно “самостійними” та формально “незалежними” [16, 779].

До складу окремого виду поліному можуть входити кон'юнкти, ускладнені підрядним реченням. Терміни “паратак西斯”, “синдетон” або “складносурядне речення” у цьому випадку не підходять, бо за визначенням складаються лише з частин, що поєднані між собою тільки сурядним видом зв'язку. І лише поняття “сурядно-підрядний поліном” (СПП) поєднує в собі всі необхідні ознаки складної реченнєвої конструкції. Мінімальну схему СПП можна зобразити у такий спосіб (підрядне речення може входити до складу будь-якого кон'юнкту):

К-1 (ГР – ПР) – К-2 – К-3,

де ГР означає – головне, а ПР – підрядне речення. Пор.: (3) *“Ich will nicht, dass du sein Diener wirst, du sollst seinesgleichen werden, sonst bin ich nicht mit dir zufrieden”* (H. Hesse). Виділяючи багатокомпонентне складне речення (далі – БСР), певні різновиди яких мають форму СПП, Г. Ф. Калашникова наголошує на тому, що цей тип речення є різновидом складного та має всі властиві йому характеристики: наявність семантичної цілності, граматичної “цільнооформленості”, системи синтаксичних відношень і зв’язків, наявність багатовимірності структури, багатошаровість семантики [3, 17]. Названі ознаки притаманні також СПП. Однак окрім цього, СПП має й інші властивості.

По-перше, у СПП частіше ніж в інших типах складних речень використовуються асиндетичний і синтетичний типи зв’язку, що не завжди можливо в узуальному складному реченні. Пор.: (4) *“Ich ärgere mich schon fast, daß er abends niemals ausgeht; jetzt war er doch acht Tage in der Stadt, aber jeden Abend war er zu Hause”* (F. Kafka). Серед речень, які можуть поєднувати асиндетичний і синтетичний (сурядний і підрядний) зв’язки, помітні щонайменше дві структури: 1) складне речення, в якому між двома кон’юнктами наявний сурядний зв’язок, а один із кон’юнктив ускладнений двома підрядними, пов’язаними між собою безсполучниково (5); 2) складне речення, два кон’юнкти якого з’єднані асиндетично, а підрядні, що відносяться до одного з них, поєднані сурядним зв’язком (6):

(5) *“Siddhartha wanderte im Walde, schon fern von der Stadt, und wußte nichts als das eine, daß er nicht mehr zurückkonnte, daß dies Leben, wie er es nun viele Jahre lang geführt, vorüber und dahin und bis zum Ekel ausgekostet und ausgesogen war”* (H. Hesse).

(6) *“Sie würden etwa zwei Monate abwesend sein; unterdessen aber sollte Antonie, zusammen mit dem Tapezierer Jacobs aus der Fischstraße, das hübsche kleine Haus in der Breitenstraße bereit machen, das einem nach Hamburg verzogenen Junggesellen gehörte, und dessen Ankauf der Konsul bereits betrieb”* (Th. Mann S. 297).

По-друге, компоненти СПП можуть виступати у вигляді простого речення, у формі складного безсполучникового, складносурядного, складнопідрядного, а також можуть становити собою комбінації названих структур: (7) *“Wenn es kein Bettler ist, dann ist es ein Händler, und wenn es kein Händler ist, dann ist es ein Handwerker, und wenn er kein Almosen will, dann präsentiert er eine Rechnung”* (P. Süskind). У СПП (7) всі компоненти є складнопідрядними реченнями, поєднаними між собою сурядним сполучником und.

По-третє, СПП є унікальним реченнєвим утворенням, в якому одночасно діють процеси спрощення, до яких відносять еліпсизацію, редукацію, асиндезацію, парцеляцію (до цієї групи Н. Г. Наумова додає також компресію [7, 33]), та ускладнення синтаксичної структури (розгорнення, включення, розширення [8, 20]). Якщо спрощення притаманне й іншим типам складного речення, то розгорнення є основним способом утворення поліному – вихідної синтаксичної конструкції СПП, а розширення є основою утворення СПП, оскільки воно є результатом модифікації структури паратаксису “шляхом введення до складу одного або декількох кон’юнктив складнопідрядної конструкції” [8, 20]. Процес же ускладнення синтаксичної структури шляхом включення здійснюється в основному за рахунок введення до складу одного або кількох кон’юнктив конструкцій з неповною предикативністю – інфінітивних, дієприкметникових, абсолютних тощо. До останніх А. М. Приходько відносить лише такі конструкції, до складу яких входять лише іменники і в жодному разі дієприслівники, дієприкметники чи інші форми дієслова [8, 20]. Прикладом конструкції, в якій наявні всі три типи ускладнення, може бути СПП (8) *“Ich bin übrigens glücklich, daß Sie da sind, Herr Prokurist; wir allein hätten Gregor nicht dazu gebracht, die Tür zu öffnen; er ist so hartnäckig; und bestimmt ist ihm nicht wohl, trotzdem er es am Morgen geleugnet hat”* (F. Kafka), оскільки воно є поліномом, ускладненим підрядним реченням та

інфінітивною групою.

По-четверте, у зв'язку зі значним об'ємом СПП доволі часто (частіше, ніж інші типи речень) може утворювати цілі абзаци: (9) *“Sie überquerten ein Jahrzehnte lang wüestes Niemandsland, das nun als Grossfläche nach Besitzern gierte; schon gab es erste, einander übertrumpfende Projekte, schon brach Bauwut aus, schon stiegen die Bodenpreise”* (G. Grass). Окрім зазначеного, в СПП наявний високий ступінь абстрагованості від лексичного наповнення моделі, лексичної семантики підрядних і сурядних релятивів, а головними функціями, які СПП виконують у дискурсі, є інформативна, прагматична та характеризуюча.

СПП, що вживаються в художньому дискурсі, часто ускладнені вставними словами, конструкціями, а також реченнями різних прагматичних типів – розповідними (8, 9), питальними (10), окличними (11), які утворюють другий план повідомлюваного, тим самим збільшуючи інформативну щільність висловлення: (10) *“Wenn Sie mich nun fragen – und Sie fragen mich doch, nicht wahr? -, so kann ich Ihnen wohl antworten, aber es tut mir leid für Sie, denn ich sage keine Schmeichelei: Sie sind eine Art Scherenschleifer, und ich bin ein Edelmann!”* (B. Kellermann). (11) *“Die Türme sind spitz wie Nadeln und funkeln ebenfalls, es gibt viele, viele Kuppeln aus farbigem Glas, die Sonne leuchtet und leuchtet durch alles hindurch, so dass alles durchsichtig aussieht, die Türme, die Kuppeln, die Leute, die Gesichter, die Palmen, die Kamele und Elefanten – denn da gibt es unzählige! – die Pfeifen – können Sie sich das vorstellen?”* (B. Kellermann, 174).

Таким чином, СПП є надскладним реченнєвим утворенням, до мінімальної моделі якого входять три кон'юнкції й одне підрядне речення. Окрім ознак, властивих усім складним реченням, СПП має свої специфічні особливості. Зокрема, в ньому одночасно діють протилежні синтаксичні процеси – спрощення та ускладнення, які дозволяють продукувати висловлення, здатні передавати зв'язок між позамовними ситуаціями. СПП може бути значним за об'ємом, навіть дорівнювати цілому абзацу, а його компонентами виступають як просте, складнопідрядне, складносурядне, безсполучникове речення або їх комбінації.

Вже у першому наближенні до об'єкта нашого аналізу стає очевидним, що дослідження СПП є актуальним для граматики сучасної німецької мови, а наведені міркування можуть дати поштовх до вивчення СПП у перспективі, де особливої ваги набувають когнітивні та дискурсивні аспекти їх продукування та використання в мовленні.

Використана література:

1. Белошапкова О.С. Синтаксис // Современный русский язык. – М.: Высшая школа, 1989. – 800 с.
2. Гаврилова Г.Ф. Усложненное сложное предложение в русском языке. – Ростов н/Д: Изд-во Ростовского ун-та, 1979. – 232 с.
3. Калашникова Г.Ф. Многокомпонентное сложное предложение в современном русском языке. – Харьков: Вища школа, 1979. – 158 с.
4. Калашникова Г. О комплексном подходе к исследованию полипредикативных сложных предложений и перспективах их дальнейшего анализа в русле традиций харьковской синтаксической школы // Науковий вісник Херсонського державного ун-ту. Серія “Лінгвістика”: Зб. наук. пр. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2005. – Випуск II. – С. 253-259.
5. Корбозерова Н.Н. Грамматика и семантика сложного предложения. Вопросы становления синтаксиса испанского языка. – К.: Вища школа, 1989. – 112 с.
6. Корбозерова Н.Н. Семантика, структура и эволюция сложноподчиненного предложения в испанском языке. – Автореф. дис. ... докт. филол. наук. – К., 1991. – 33 с.
7. Наумова Н.Г. Синтаксичні процеси в текстах англomовних комерційних контрактів // Нова філологія. – 2006. – Вип. 24. – С. 31-36.
8. Приходько А.М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 292 с.
9. Сеше А. Очерк логической структуры предложения. – М.: УРСС, 2003. – 222 с.
10. СИС: Словарь иностранных слов. – М.: Русский язык, 1989. – 620 с.

11. Усманова Е.Г. Сложные многочленные предложения в прозе А. П. Чехова (на материале рассказов и повестей 1890-1900-х годов). Дис. ... канд. филол. наук. – Магнитогорск, 2001. – 253 с.
12. Уханов Г.П. Стрoение сложных полипредикативных предложений (основные понятия) // Сложные элементарные и полипредикативные предложения. Сб. научн. трудов. – Калинин, 1983. – С. 91-105.
13. Уханов Г.П. О синтаксическом статусе полипредикативных сложных предложений // Филологические науки. – 1984. – № 3. – С. 38-43.
14. Шульжук К.Ф. Складні багатокomпонентні речення в українській мові. – К.: Головне видавництво видавничого об'єднання “Вища школа”, 1986. – 181 с.
15. Harenberg Kompaktlexikon (in 3 Bänden). – Dortmund: Harenberg Lexikon, 1996. – 3327 S.
16. Lewandowski Th. Linguistisches Wörterbuch. – Heidelberg, Wiesbaden: Quelle Meyer, 1994. – 1287 s.

*Кушнірчук О.А.
Національний педагогічний
університет імені М.П. Драгоманова*

ТЕКСТОВІ АНОМАЛІЇ ЯК НОРМА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

У рамках когнітивного підходу до проблем сучасної лінгвістики надзвичайної актуальності набувають питання впливу когнітивних та лінгвальних чинників на процес породження та інтерпретації тексту. Саме у цьому світлі особливої ваги набувають дослідження відхилень або аномалій у текстах, де вони покликані відобразити специфіку світосприйняття та стилю автора.

Такі явища є викликом, загадкою, які вимагають детального розслідування, розгадування та інтерпретації, а тому спонукають думати й діяти, рухатися вперед, адже, як слушно зауважує Н. Д. Арутюнова “відкриття розпочинається з усвідомлення аномалії, тобто зі встановлення того факту, що природа якимось чином порушила навіяні природою очікування, що направляють розвиток нормальної науки” [2, 5]. Стає очевидним факт, що відхилення, порушення і безлад відіграють помітну роль як у дії механізмів життя і мови, так і в їх пізнанні. Отже, відкриття в науці “розпочинається з аномалії” [7, 80].

У лінгвістиці традиційно прийнято вважати аномальними явища, які порушують певні сформульовані правила мовної або текстової одиниці, відхід від закономірностей, які відчуваються інтуїтивно [3, 437; 2, 6]. Порушення правил може відбуватися на всіх рівнях (графічному, фонетичному, лексичному, синтаксичному, текстовому), включаючи рівень образів і сюжетів. Під текстовими аномаліями, слідом за Л. В. Коротковою, розуміємо “радикальні інновації, що порушують систему сталої нормативної символіки та/або композиції, інтерпретація яких виходить за межі попереднього досвіду гіпотетичного адресата”. Текстові аномалії є різновидом мовних аномалій і можуть виступати як спеціально, так і не спеціально вживані елементи [1, 50].

Художній текст – це складний, неоднозначний, часто суперечливий світ автора, що утворює певний “семантичний універсум”, “квазіреальність”, який також отримав назву “вигадана реальність”, “вторинна дійсність”, “світ вигадки”, “світ тексту”, “уявний світ”, “можливий світ тексту” (О. П. Воробйова, І. М. Колегаєва, С. О. Васильєв, Ю. М. Лотман, П. Рікбор, С. Г. Бочаров, Ю. С. Степанов, А. Г. Баранов). Основою цього універсуму “є інтерпретація світу (включаючи себе та іншого у цьому світі) індивідуальною творчою свідомістю, яка своєрідно переломлює свідомість колективну – загальнолюдську (сакрально-міфологічну, повсякденно-профанну), національно-специфічну і культурно історичну” [4, 39].